

Data wpływu/Received: 6.08.2019
Data przyjęcia do druku/Accepted for printing: 4.12.2019
Data publikacji/Published: 29.12.2019
Licencja/License: CC BY-SA 4.0

PAWEŁ GARBUSIK

Poznać, aby zrozumieć. Idea tolerancji we współczesnej edukacji

Know to Understand. The Idea of Tolerance in Modern Education

ORCID: 0000-0002-3045-4332, magister, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Wydział Pedagogiczny i Artystyczny, Instytut Edukacji Szkolnej, Zakład Wspomagania Rozwoju i Edukacji Dziecka, Polska

Streszczenie

Artykuł prezentuje przesłanki wyjątkowej ważności idei tolerancji w procesie edukacji oraz życia społecznego. Porusza także kwestie konieczności ustanowienia granic tolerancji, kształtowania kolejnych etapów zachowań nietolerancyjnych oraz wskazuje na konieczność podejmowania nowych zadań i działań na polu edukacyjnym, których źródłem jest szybko zmieniająca się rzeczywistość. Dzięki uznaniu ważności idei tolerancji w praktyce edukacyjnej możemy kształtować sposób zachowania się jednostki, którego fundamentem będzie szacunek i otwartość do spotykania się z innymi.

Słowa kluczowe: edukacja, wychowanie, kształcenie, tolerancja, społeczeństwo, szacunek, zrozumienie, otwartość, współpraca, wolność

Abstract

The article presents the premises of the exceptional importance of dialogue and trust in the process of education and social life. The article presents the conditions for the exceptional importance of the idea of tolerance in education and social life. It also addresses the necessity of establishing tolerance limits, shaping the next stages of non-tolerant behaviour, and points to the need to and activities on the educational field triggered by a rapidly evolving reality, which permeated the cultural diversity of the and an approaching diversity of contemporary differences by recognising the importance of the idea of tolerance in educational practice, we can shape the behavior of an individual whose foundation is the respect and openness to meet with other.

Keywords: education, upbringing, education, tolerance, society, respect, understanding, openness, cooperation, freedom

Wstęp

Z funkcjonowaniem jednostek, grup i całych społeczeństw w zmieniającym się z ogromną szybkością świecie, w którym ustawicznie występuje konieczność definiowania nowych wyzwań, wiąże się tolerancja. Jest ona nie tylko sposobem postępowania, nastawienia do świata, lecz przede wszystkim to stan umysłu i postawa wobec świata wyrażająca się w otwartej i pełnej szacunku postawie wobec inności, wyznawanych wartości pomimo tego, iż nie są one tożsame z własnymi. „Kwintesencją tolerancji jest prawo człowieka do postępowania zgodnie z wyrażanymi przez niego przekonaniem, nawet jeśli nie podobają się one innym. Bycie tolerancyjnym oznacza niewywieranie na nikogo presji w celu zmiany jego przekonań, szacunek dla odmiennych, a nawet przeciwnych opinii i zwyczajów oraz wolność od uprzedzeń” (Amborsiewicz-Jacobs, 2003, s. 21–22). Podstawą tak rozumianej tolerancji jest „uznanie uniwersalnych praw człowieka i fundamentalnych wolności innych ludzi, nie jest jednak tożsama z tolerancją wobec niesprawiedliwości społecznej” (Amborsiewicz-Jacobs, 2003, s. 24).

Rozwinięcie

Różnorodność w definiowaniu idei tolerancji sprowadza się do rozumienia tolerancji jako wartości kształtującej określone postawy, posiadającej elementy poznawcze, motywacyjne, emocjonalne i behawioralne będące źródłem poglądów i zachowań danej jednostki. Termin *tolerancja* w języku łacińskim – *tolerantia* – powstał z dwóch słów: *tolero* i *are* i oznacza „wyrozumiałość, przyznawanie innym prawa do wyznawania jakichś poglądów i do określonego postępowania mimo odmienności własnych poglądów i własnego postępowania” (Okoń, 2001, s. 405). Z kolei Nikitorowicz (2009, s. 516) określa tolerancję jako „aktywną postawę i zasadę życiową, która oznacza świadomy wysiłek intelektualny, emocjonalny i (lub) działaniowy związany z wyjściem naprzeciw Innemu, z chęcią zrozumienia go, uznania go”. Na podstawie literatury przedmiotu możemy rozróżnić podział na tolerancję negatywną, która oznacza nieprzeciwstawiane się, pomimo iż działanie danej jednostki lub grupy godzi w dobro drugiego człowieka, i pozytywną, która cechuje się poszanowaniem odmiennych opinii, poglądów oraz życzliwością i szacunkiem do człowieka. Stosunek do inności rozpatrywany jest również w kategoriach tolerancji i nietolerancji.

Tolerancję wymienia się obok wolności, sprawiedliwości, demokracji i solidarności jako jeden z głównych atrybutów pokojowego współistnienia ludzi, źródło rozwiązywania konfliktów oraz pełni praw obywateli (Piejka, 2016, s. 158). Przestrzeganie zasady tolerancji jest wymienione jako jeden z fundamentalnych celów ONZ i ma służyć zapewnieniu życia w pokoju (Wesołowska, 1989, s. 35).

Fundamentem „tolerancji jest szacunek dla człowieka, poszanowanie jego godności i indywidualności, jego wolności i uprawnień. Zakłada ona traktowanie

poglądów i przekonań innego człowieka na równi ze swoimi” (Piekarski, 1979, s. 20). Jak dodaje Keller (1960, s. 187), „u podstawy zasady tolerancji w ścisłym znaczeniu leży zasada nakazująca uznać i uszanować prawo innych ludzi dochodzenia na swój sposób do prawdy i słuszności. Chodzi tu więc nie o samą swobodę myślenia, lecz o swobodę głoszenia swych poglądów, o swobodę ich obrony i o swobodę postępowania zgodnie z tym, co się uznaje za prawdziwe, słuszne i piękne”. Zatem postawa bycia tolerancyjnym jest możliwa, gdy nastawienie do inności jest wynikiem świadomego otwarcia na inność, uznania i szacunku.

Musimy pamiętać o tym, co niezwykle ważne i co podkreśla Nikitirowicz (2000, s. 68), pisząc, że „tolerancja nie domaga się rezygnacji z własnych opinii i sądów, nie domaga się, abyśmy powstrzymywali się w ich wyrażaniu. Tolerancja nie domaga się także ustępstw, wręcz odwrotnie, domaga się głoszenia prawdy z jednoczesnym dopuszczeniem innych, szacunkiem dla ich odmienności. Innymi słowy, kierowanie się zasadą tolerancji ma miejsce wówczas, kiedy świadomie wychodzimy na pogranicza, świadomie zdobywamy się na uznanie doświadczanej inności, która niekiedy może być przykra, ale jednocześnie inspirowająca i twórczą”.

Tak jak fundamentem tolerancji jest uznanie, że każda jednostka jest równa w prawach i godności, tak i w określeniu granicy tolerancji wyjątkowo ważna jest zasada nienaruszalności dobra i praw innych ludzi. Tolerancja ma swoje granice, zatem jest ograniczona. „Tolerancja opiera się na szacunku dla wolności sumienia ludzkiego i stąd czerpie swój walor etyczny, to wynika z tego, że tolerancja będzie również chronić tę wolność przeciwko niesprawiedliwym i gwałtownym atakom. Dlatego tolerancja może prawomocnie przekształcić się w sprzeciw” (Schillebeeckx, 1993, s. 14) i usprawiedliwione działanie. Zatem „tolerancja – kończy się, gdy naruszone zostaną obowiązujące w danym społeczeństwie obyczaje, normy, prawa” (Sztumska, 1992, s. 74–79) oraz „powinna kończyć się tam, gdzie zaczyna się zło” (Hanisz, 1995, s. 75). W związku z powyższym winniśmy pamiętać, iż idea tolerancji dotyczy wyłącznie takich kwestii i różnic między ludźmi, z którymi mogą pokojowo i w szacunku współżyć, osiągając więcej szczęścia, jednocześnie nie pomniejszając cudzego (Bazaniak, 2009, s. 326).

„Potencjał nietolerancji jest w każdym z nas, bo potrzeba narzucania innym własnego obrazu świata jest na ogół silna; chcemy, by wszyscy wierzyli w to samo co my, bo wtedy czujemy się duchowo bezpieczni i nie musimy rozważać własnych wier albo ich konfrontować z innymi” (Kołakowski, 1997, s. 40–41). Podstawą nietolerancji jest brak zrozumienia i zgody dla występowania „innych” poglądów, wartości czy zachowań. Pilch (1998, s. 122) przedstawił schemat kształtowania kolejnych etapów zachowań nietolerancyjnych. Pierwszym etapem i zarazem najłagodniejszą formą nietolerancji jest dystans wobec jednostki. Jest to swoiste odrzucenie zachodzące w myślach, ale bez manifestowania tej

postawy poprzez zachowanie. Kolejnym etapem jest atak werbalny, które przybiera postać różnych form krytyki, np. ośmieszania czy dyskredytowania. Trzecią fazą jest przyjęcie przez nietolerancję postaci behawioralnej, której towarzyszą silne negatywne emocje. Czwartym etapem jest gotowość do stosowania represji psychicznych i fizycznych. Kolejnym, ostatnim i najgroźniejszym symptomem nietolerancji jest gotowość do niszczenia i eliminowania wszystkiego co „inne”. W związku z powyższym „zakreślenie granic tolerancji jest konieczne. I jeśli ma ona oznaczać szacunek dla wolności i sumienia człowieka, musi tej właśnie wartości bronić, gdy dochodzi do niesprawiedliwych działań i aktów” (Wolski, 2015, s. 114).

Na przestrzeni lat poziom tolerancyjności Polaków wobec przedstawicieli mniejszości ulegał zmianom. W świetle Europejskich Badań Wartości – European Values Study (EVS) – w 1990 r. Polacy byli najbardziej otwartym narodem Europy Środkowo-Wschodniej. Niestety pod koniec lat 90. postawa Polaków uległa zmianie. Badanie EVS z 1999 r. ukazało w Polsce jeden z najwyższych poziomów ksenofobii w Europie. W badaniach EVS z 2008 i 2017 r., w których podjęto m.in. problematykę postaw tolerancji wobec mniejszości, Polacy są postrzegani na tle Europy jako naród umiarkowanie tolerancyjny, choć jako jeden z bardziej otwartych krajów postkomunistycznych. Ze wstępnych doniesień z badania EVS z 2017 r. wynika, iż kwestia otwartości na inność stała się w ciągu ostatnich lat sprawą polityczną, podczas gdy wcześniej była domeną sfery kulturowo-obyczajowej, a poziom tolerancyjności nabrał znaczenia w kontekście postaw proeuropejskich (Konieczna-Sałamatin, 2018, s. 12).

Zmieniający się niezwykle szybko współczesny świat, gdzie na co dzień przenikają się wzajemnie różnorodne odmienności, winien powodować ewolucję systemów edukacyjnych i stawiać przed nimi nowe zadania. Kształtowanie postaw tolerancji wymaga od praktyki edukacyjnej czasu i wytrwałości, a także gotowości do ciągłego poszukiwania coraz to efektywniejszych rozwiązań i strategii. Podkreśla to Lewowicki (2014, s. 34), wskazując, iż „przedsięwzięcia edukacyjne zazwyczaj nie przynoszą natychmiastowych skutków w zmianach postaw ludzi. Promowanie nowych idei odbywa się często mozolnie, z trudem. Edukacja, a szczególnie wychowanie, jest na swój sposób heroicznym zmaganiem o to, aby ludzie i ich świat stawali się lepsi. I taka misja przypada również temu obszarowi edukacji, który nazywamy edukacją międzykulturową. Ważne, by kształtować zrozumienie istoty tej edukacji i pozyskiwać coraz więcej sprzymierzeńców. Wspólnota oddziaływań wielu podmiotów życia społecznego – w Polsce, w Europie, na świecie – jest w sferze wychowania do pokojowego współistnienia niezwykle potrzebna. Potrzebny jest też optymizm i – mimo wszystko – wizja świata, w którym ludzie żyją godnie i szczęśliwie. Edukacja może i powinna pełnić kreatywne i konstruktywne funkcje w kształtowaniu wizji i rzeczywistości takiego świata”.

Zatem wychowanie w duchu tolerancji winno przygotowywać człowieka do spotkania z wszelką innością (kulturową, wyznaniową, narodową, etniczną, pokoleniową seksualną, niepełnosprawności) i być traktowane jako jedno z najważniejszych wyzwań dla systemu edukacji. „Winno pozwalać jednostce nie tylko «cierpliwie znosić» nieakceptowane przez nią zachowania innych, lecz także dążyć do poszukiwania tego, co może ludzi łączyć ponad podziałami i różnicami” (Piejka, 2016, s. 158). Zatem „postawa tolerancji to ukształtowana w procesie edukacyjnym dyspozycja do szanowania cudzych przekonań, upodobań, działań, co nie oznacza rezygnacji z własnych przekonań i wartości, które są jej warunkiem” (Nikitirowicz, 2000 s. 10). Istotnymi kwestiami w budowaniu u młodych ludzi postaw tolerancyjnych jest, po pierwsze, konieczność ukształtowania ich dojrzałości w postrzeganiu i odpowiedzialności przejawiających się w postawach wobec ludzi i świata, a po drugie, rozwijanie umiejętności krytycznego i twórczego myślenia jako podstawy rozpoznawania i definiowania problemów oraz poszukiwania ich rozwiązań. Taka umiejętność winna być kształtowana i rozwijana poprzez zrozumienie swojego zakorzenienia kulturowego niezbędnego dla budowania własnej tożsamości, budowanie świadomości kulturowej różnorodności, kształtowanie postawy zaangażowania na rzecz lokalnej społeczności oraz zdobywania kompetencji, które są niezbędne do funkcjonowania w społecznościach wielokulturowych (Nikitirowicz, 2012, s. 18). Istotne miejsce w procesie kształtowania świadomego wychowania do tolerancji zajmuje dobór właściwych treści i sposób ich przekazu. Dlatego też niezwykle ważna jest rola wychowawcy, nauczyciela, który musi być przewodnikiem po świecie różnych odmienności bez względu na etap kształcenia i wychowania.

Podsumowanie

Tolerancja rodzi się i rozwija wówczas, gdy szanuje się odmienność Innych. Winniśmy ją pojmować jako gotowość jednostek do pozowania nowych postaw, sposobów myślenia i odczuwania, a także m.in. do akceptowania prawa każdego z nas do bycia innym. Zatem tolerancja to aktywna postawa szacunku, akceptacji oraz doceniania wielości kulturowej, jednostek, społeczeństw i państw oraz dojrzałego spojrzenia na świat, odmienności i inności. Zapewnienie szacunku wszystkim obywatelom poprzez wspieranie postaw tolerancji przyczynia się do utrzymania pokoju i bezpieczeństwa.

Literatura

- Ambrosewicz-Jacobs, J. (2003). *Tolerancja. Jak uczyć siebie i innych*. Kraków: Stowarzyszenie Willa Decjusza.
- Bazaniak, J. (2009). Inność obiektem tolerancji. Kształtowanie postaw tolerancyjnych u dzieci w wieku wczesnoszkolnym w ich środowisku edukacyjnym. *Poznańskie Studia Teologiczne*, 23, 323–357.

- Hanisz, J. (1995). Tolerowanie „inności” kolegów przez uczniów w wieku wczesnoszkolnym. W: A. Rosół, M.S. Szczepański (red.), *Tolerancja. Studia i szkice* (s. 75–93). t. 2. Częstochowa: Wyd. WSP w Częstochowie.
- Keller, J. (1960). Tolerancja jako zasada moralna i postawa. *Studia Filozoficzne*, 1, 181–200.
- Kołąkowski, L. (1997). *Mini wykłady o maksi sprawach*. Kraków: Znak.
- Konieczna-Sałamatin, J. (2018). *Unia europejska wartości?* Warszawa: Fundacja im. S. Batorego.
- Lewowicki, T. (2014). Edukacja międzykulturowa – od lokalnych sukcesów ku globalnym przesłaniom i oddziaływaniom. *Edukacja Międzykulturowa*, 3, 19–38.
- Nikitirowicz, J. (2000). Tolerancja jako wartość w pracy nauczyciela w społeczeństwie wielokulturowym. *Chowanna*, 2, 62–74.
- Nikitorowicz, J. (2009). *Edukacja regionalna i międzykulturowa*. Warszawa: Wyd. Akademickie i Profesjonalne.
- Nikitorowicz, J. (2012). Funkcje współczesnej szkoły w kontekście wyzwań społeczeństw wielokulturowych. W: T. Lewowicki, A. Różańska, G. Piechaczek-Ogierman (red.), *Wielokulturowość i problemy edukacji* (s. 15–29). Toruń: Wyd. Adam Marszałek.
- Okoń, W. (2001). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Żak.
- Piejka, A. (2016). Tolerancja i integracja drogą do pokojowego współistnienia w społeczeństwie wielokulturowym. *Studia z Teorii Wychowania*, 7/2(15), 157–170.
- Piekarski, A. (1979). *Wolność sumienia i wyznania w Polsce*. Warszawa: Polska Agencja Interpress.
- Pilch, T. (1998). Tolerancja – wartość społeczna i cnota indywidualna. W: J. Kłoczowski, S. Łukasiewicz (red.), *Tożsamość, odmienność, tolerancja a kultura pokoju* (s. 117–126). Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej.
- Schillebeeckx E. (1993). Teologiczne podstawy tolerancji. *Znak* 45, 457(6), 13–21.
- Sztumska, B. (1992). Wychowawcze aspekty tolerancji. W: S. Folaron (red.), *Humanistyczne podstawy tolerancji* (s. 74–79). Częstochowa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Wesołowska, A.E. (1989). *Wychowanie dla pokoju w pracy szkoły*. Warszawa: WSiP.
- Wolski, J. (2015). Tolerancja a współczesny pluralizm kulturowy. *Łódzkie Studia Teologiczne*, 24, 1, 103–116.